

соискание уч. степени д-ра ист. наук : спец. 07.00.02 "История СССР" / Ковалевский Б. П. – К., 1971. – 69 с.

20. Алексеенко И. И. Деятельность КПСС по укреплению союза рабочего класса и колхозного крестьянства (1951–1970 гг.) : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра. ист. наук : спец. 07.570 "История КПСС" / Алексеенко И. И. – М., 1972. – 45 с.

21. Шепета М. Т. Рост творческой активности рабочего класса Украинской ССР на завершающем этапе строительства социализма (1951–1958 гг.) : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра ист. наук : спец. 07.00.02 "История СССР" / Шепета М. Т. – К., 1974. – 68 с.

22. Кудлай А. С. Рабочий класс Украины в борьбе за восстановление и развитие промышленности в послевоенный период (1945–1955 гг.) : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра ист. наук : спец. 07.00.02 "История СССР" / Кудлай А. С. – Львов, 1967. – 36 с.

УДК 94:061.1ЄС:316.35-055.2

Л. М. Мицик, О. Д. Петренко

Жіночі неурядові організації в країнах Європейського Союзу

Стаття присвячена феміністським організаціям, що діють на території ЄС. Зокрема, охарактеризовано три найбільші загальноєвропейські жіночі об'єднання – Європейське жіноче лобі, "Жінки проти насилля в Європі" та "Жінки в розвитку" – та декілька їх відповідників на рівні таких країн, як Німеччина, Фінляндія, Франція та Швеція. Автори доходять висновку, що роль цих організацій полягає в дослідженні, обґрунтуванні важливості гендерних проблем у суспільному житті європейців та пошуку шляхів їх подолання.

Ключові слова: неурядова організація, лобі, фемінізм, гендерна політика, гендерна рівність.

Статья посвящена феминистским организациям, действующим на территории ЕС. В частности, охарактеризованы три крупнейшие общеевропейские женские объединения – Европейское женское лобби, "Женщины против насилия в Европе" и "Женщины в развитии" – и несколько их аналогов на уровне таких стран как Германия, Финляндия, Франция и Швеция. Авторы приходят к выводу, что роль этих организаций состоит в исследовании, обосновании важности гендерных проблем в общественной жизни европейцев и поиске путей их преодоления.

Ключевые слова: неправительственная организация, лобби, феминизм, гендерная политика, гендерное равенство.

The article is devoted to feminist NGOs in the EU. In particular, the three largest European women's associations, i.e. the European Women's Lobby, Women Against Violence in Europe (WAVE) and Women in Development (WIDE +), as well as several of their analogs in Germany, Finland, France and Sweden, are analyzed. The authors concluded that the role of those organizations is to study, to substantiate the importance of gender problems in the public life of Europeans and to find ways to solve them.

Key words: non-governmental organization (NGO), lobby, feminism, gender policy, gender equality.

Політика гендерної рівності – це реформування відносин між жінками та чоловіками в усіх проявах життя суспільства. Без сумніву, як будь-який інший політичний процес, вона може бути ініційована або "згори", тобто органами влади, або "знизу", самим населенням. Рупором останнього виступає феміністський рух, котрий на сьогодні представлений численними жіночими неурядовими організаціями (далі – НУО).

Метою даного дослідження є спроба проаналізувати діяльність жіночих НУО, що існують на території Європейського Союзу. Це важливо, по-перше, оскільки Україна прагне інтегруватись до цієї спільноти, а відтак повинна бути знайома з особливостями її громадського життя, а по-друге, встановлення гендерного паритету є ціллю й нашої держави, і тому досвід інших країн ніколи не буде зайвим.

Проблеми гендерної політики у країнах ЄС досить активно вивчаються українськими науковцями. Серед них – О. Кочеміровська, О. Лосіхін, Т. Мельник, І. Оніщенко, М. Саприкіна, В. Соколов, Т. Хавлін, Т. Христова, О. Ярош. Питаннями правового становища жінок в ЄС займаються О. Дашковська, К. Левченко, М. Ставнійчук, О. Марцеляк. Однак діяльність жіночих організацій у європейських країнах майже не висвітлена. Деяко її представлено у працях Т. О. Марценюк [1; 3], яка характеризує Європейське жіноче лобі та деякі об'єднання Швеції, а також О. В. Гриценко-Веселовської [2], котра стисло описує дві найбільші феміністські НУО Фінляндії – Союз жінок та Національну раду жінок. Отже, ця проблема потребує більш ґрунтовного дослідження.

На території ЄС жіночі організації обраховуються сотнями. Загалом їх можна поділити на такі, що діють на рівні Союзу, та національні. Найбільша та найвпливовіша організація на території Європейського Союзу – Жіноче лобі (European Women's Lobby), створена 1990 р. на основі резолюцій, прийнятих під час

Лондонської конференції (листопад 1987 р.) 85-ма жіночими об'єднаннями з Бельгії, Данії, Франції, Німеччини, Греції, Ірландії, Італії, Люксембурга, Португалії, Іспанії, Нідерландів та Великої Британії у період так званої третьої хвилі фемінізму. Вона була покликана задовольняти дві потреби: по-перше, лобювання інтересів жінок на загальноєвропейському рівні і надання інформації особам, політична діяльність яких передбачає прийняття рішень щодо гендерних проблем; по-друге, сприяння участі жіночих організацій на рівні ЄС і надання їм інформації, необхідної для цього [9]. Тобто фактично ЄЖЛ об'єднує жіночий рух у Європі й виступає офіційним посередником між дрібними організаціями та органами ЄС.

Своїми базовими цінностями ЄЖЛ визнає:

- *рівність* – між жінками та чоловіками в усіх сферах громадського та приватного життя;
- *солідарність* – з усіма жінками і чоловіками, які зазнають, дискримінації, пригнічення і насильства;
- *повагу* – до відмінностей та розмаїття;
- *паритет* – особливо щодо прийняття рішень;
- *свободу* – для всіх жінок, аби вирішувати самостійно стосовно питань особистої / фізичної недоторканності та вибору;
- *мир*;
- *справедливість*;
- *розширення прав і можливостей* – для усіх жінок;
- *співпрацю і консенсус* – як базовий підхід до відмінностей і конфліктів;
- *відповідальність*;
- *відкритість і прозорість* – стосовно комунікації і методів роботи;
- *незалежність* – від будь-якої релігійної чи партійної організації [1, с. 31].

Сьогодні ЄЖЛ – це парасолькове об'єднання близько 2500 жіночих НУО з усіх 28-ми країн-членів ЄС та ще трьох країн-кандидатів, а також 19-ти європейських організацій, що представляють розмаїття жінок і дівчаток у Європі [9]. Серед основних пріоритетів її діяльності – боротьба проти насильства, сприяння економічній незалежності жінок, опіка жінками-мігрантками та дівчатами, просування жінок у політиці й бізнесі та ін.

Задля вирішення цих проблем ЄЖЛ застосовує різноманітні підходи та методи. Зокрема, показовою є ідея поширення так

званого "менторства" – одного із механізмів залучення жінок до політики: лобі започаткувало Мережу Європейського політичного менторства (European Political Mentoring Network). Цей проект було розроблено спеціально під вибори в Європейський парламент 2014 року у рамках "50/50 кампанії" ЄЖЛ, мета якої – збільшити представництво жінок в інституціях на рівні ЄС [1, с. 31–32].

Для боротьби з насильством у 1997 р. Жіночим лобі було створено спеціальну Обсерваторію (EWL Observatory on violence against women) – структуру для виявлення гострих проблем у цій сфері та посилення політичного тиску для скорішого їх подолання, а також з метою всебічної допомоги тим, хто вже став жертвою насилля. До неї входять 35 експертів із 30 країн Європи та п'яти міжнародних і європейських організацій.

Важливою практикою організації є щорічне проведення літньої школи "Агора", де учасниці організації мають можливість обмінятися інформацією, досвідом, подискутувати про актуальні гендерні проблеми та поділитись враженнями про досягнуте. Крім того, робота школи спрямована й на молоде покоління, а саме на просвіту дівчат у питаннях рівності статей [9].

Значним досягненням ЄЖЛ стало ініціювання у 2006 р. створення "Дорожньої карти ЄС із рівності між чоловіками та жінками" [5, с. 90]. Це своєрідний план дій, що складається на кожні п'ять років. Цінність "Дорожньої карти" полягає в тому, що вона допомагає здійснити моніторинг цілей та результатів взаємодії всіх національних та європейських жіночих об'єднань із органами ЄС.

Подібні жіночі лобі існують і на національному рівні. Наприклад, у 1997 р. у Шведське жіноче лобі (SWL), яке об'єднує 47 організацій. Їх метою є інтеграція жінок у політичні, економічні і соціальні процеси як на місцевому, так і на міжнародному рівні. На своєму офіційному сайті SWL зазначає: "Наша робота характеризується проектною діяльністю і тематичною співпрацею з організаціями-членами та іншими мережами на Скандинавському, європейському та міжнародному рівнях. Прагнучи до зміцнення позицій жінок у суспільстві й солідарності між ними, ми активно працюємо в області інформації, освіти та підвищення обізнаності" [16]. Серед основних проектів організації – кампанія "16:00 – час оплати весь день" (з 2012 р.), суть якої полягає в подоланні розриву в оплаті праці, "Феміністське Ні сурогатному материнству", "PORN FREE", яка спрямована на унеможливлення зйомки та поширення матеріалів сексуального характеру, програма гендерної рівності в сім'ї "PLENT"

та ін. Крім того, організація взяла на себе зобов'язання щорічно проводити гендерний аналіз державного бюджету.

Цікавим є й оригінальний проект "WIKIFEM". Дослідження показують, що в середньому 91 % авторів Вікіпедії є чоловіками. Тому мета даної кампанії – залучити якомога більше жінок до створення вікістатей, особливо щодо жіночої історії [16].

У Німеччині лобюванням жіночих інтересів в уряді, парламенті та бізнесі займається Німецька жіноча рада (Deutscher Frauenrat, DF), заснована в 1952 р. До її складу входять 60 організацій, що діють на території країни. Вона є співзасновником і активним членом EWL, а також має спеціальний консультативний статус при Економічній і Соціальній Раді ООН. Головне гасло DF – сильна демократія тільки з гендерною рівністю. Відповідно, мета організації – гендерно-демократичні зміни й більш справедливий та життєрадісний світ для всіх людей незалежно від статі [12].

Поява в третій статті німецької Конституції фрази "чоловіки та жінки рівноправні" та реформа сімейного законодавства у 1970-х роках є заслугою саме жіночої ради. До досягнень організації (звичайно, у співпраці з іншими об'єднаннями) слід віднести й поліпшення доступу дівчат до освіти. Зараз останні часто мають навіть кращі показники, аніж у хлопців.

Щодо інших проблем жіночої рівності, то організація продовжує свою діяльність. У пріоритеті для неї на сьогодні – гендерне вирівнювання на ринку праці (рівна оплата праці, залучення жінок до технічних професій тощо), рівна участь обох статей у сфері прийняття рішень. DF виступає за 40-відсоткову квоту для наглядових рад, правлінь і всіх керівних органів на підприємствах. Однак вона визнає, що квота має бути виконана за умови дотримання рівності в інших питаннях, зокрема при однаковій кваліфікації претендентів на вакансію [4].

Фінляндія – це держава, де жінки, як ніде інде, відчувають свою відповідальність за побудову громадянського суспільства. Жіночі об'єднання в країні обраховуються сотнями й кожна з них у впливі на суспільство мало чим поступається іншим. Найвідоміші з них – Союз жіночих організацій, Національна рада жінок, Союз Конкордія, Союз білої стрічки, Асоціація Monika-Naiset, Союз жінок-підприємців тощо [2, с. 113–114]. Але найбільш потужними є перші дві – вони консоліднують під власним "дахом" решту організацій.

Союз жіночих організацій (Naisunioni) був сформований у 1982 р., а основою для нього стало перше жіноче об'єднання – Союз жінок. Його мета полягає у взаємодії чоловіків та жінок щодо покращення

виховання дівчаток, розширення умов праці жінок і підвищенню її статусу як у приватному, так і в суспільному житті. До асоціації можуть приєднуватися всі бажаючі, незалежно від статі. Робочі групи Союзу поділяються за напрямками, зокрема існують такі: "мами-феміністки", "молоді феміністки", "жінки за мир", "група за права сексуальних меншин", "група феміністської самооборони" тощо.

Окрім соціального впливу, організація зосереджує свою увагу також на здоров'ї, вихованні, відпочинку та освіті жінок. Наприклад, з 2010 р. здійснювався проект "Рівний дитячий садок", завданням якого було втілення гендерного підходу у вихованні дітей. Так, в межах проекту дитячі заклади Фінляндії забезпечувалися необхідними підручниками, аудіо-, відеоматеріалами. Також було розроблено спеціальну навчальну програму для студентів – майбутніх вихователів. А навесні 2018 р. планується запуск відповідного онлайн-курсу [14].

Національна рада жінок (або Конфедерація жіночих організацій) Фінляндії була створена у 1911 р. сімома організаціями, що займались шкільним та домашнім навчанням дівчат, були спеціалістами з домогосподарства тощо, але лише одна з них – жіноча асоціація – мала програму емансипації. Наразі ж до неї входить 58 об'єднань, що нараховують більше 400 тис. членів. З самого початку конфедерація позиціонує себе як поміркована феміністична. Тому боротьба організації за гендерну рівність відбувається лише на законодавчому рівні: тісно співпрацюючи з відповідними державними органами, виступає експертом з гендерного підходу при розробці законопроектів [10].

"Жінки проти насилля в Європі" (Асоціація WAVE) – ще одне провідне феміністське об'єднання ЄС. Це єдина загальноєвропейська організація, орієнтована лише на ліквідацію насильства щодо жінок і дітей. У 1994 р. вона була створена як неофіційна мережа, а в 2014 р. її було перетворено на неурядову організацію. На сьогодні до неї входять 100 членів-організацій, котрі діють не лише на території ЄС, але й в інших 18 європейських країнах.

Мережа WAVE націлена на розширення прав і можливостей жіночих організацій, які борються за права жінок, насамперед організацій, що безпосередньо надають послуги жінкам, котрі пережили насильство [8]. Тому до своїх основних завдань асоціація відносить:

- усунення всіх форм дискримінації та насильства щодо жінок і їхніх дітей;

- боротьба з гендерними стереотипами та сприяння де-юре і фактичній рівності між жінками та чоловіками;
- підвищення інформованості жінок щодо форм та методів боротьби з насильством;
- підтримка жіночих організацій як правозахисників;
- сприяння створенню національних і регіональних мереж жіночих організацій, що працюють над ліквідацією дискримінації і насильства щодо жінок і насильства в сім'ї;
- проведення лобістської діяльності та співпраця з національними урядами та міжурядовими й міжнародними організаціями, правоохоронною та судовою системами, соціальним сектором, профспілками, ЗМІ та ін. [18].

Для вирішення всіх перерахованих проблем WAVE постійно впроваджує різноманітні колективні проекти. Наприклад, з 1997 р. вона почала створювати організації місцевого значення, які повинні надавати допомогу жертвам насильства. У 2003 р. було запущено проект MOBBING I, що мав на меті моніторинг, інформування та боротьбу з емоційним насильством щодо жінок на робочому місці. У 2008 р. діяла програма PROTECT, у рамках якої було проведено дослідження в галузі попередження та скорочення найбільш серйозних форм насильства за ознакою статі, а також визначення стратегій покращення захисту жінок та їх дітей. Проект забезпечує теоретичну та практичну базу для політиків та практиків [8].

На національному рівні кожна країна ЄС має свої аналогічні об'єднання, щоправда, зі своїми особливостями: тут цільовий вектор спрямовується не тільки на запобігання насильства, але й на практичну допомогу жінкам, що вже його зазнали.

Так, Федеральна асоціація жіночих консультаційних центрів та служб допомоги (BFF) у ФРН була створена у вересні 2004 року в результаті злиття Мережі незалежних жінок (2002 р.) і Федерації консультаційних жіночих центрів (2003 р.). До її складу входять 160 місцевих центрів, які розпоршені по всій території Німеччини й пропонують безкоштовну та абсолютно конфіденційну допомогу жінкам, котрі стали жертвами будь-якої з форм насильства. Допомога надається у вигляді психологічної терапії, юридичної консультації як безпосередньо в офісі організації, так і по телефону, надання тимчасового житла, екстрених викликів для втручання в конфлікт тощо [15].

Задля профілактики можливого насилля BFF розробляють спеціальні кампанії, суть яких полягає в міжнародній співпраці, прове-

денні конференцій, навчальних курсів для жінок тощо. Прикладом є невеликий, але ефективний відеопроєкт "Сходи". Річ у тім, що на запитання друзів та знайомих жінки, що зазнають фізичного насилля, найчастіше відповідають, що вони "впали зі сходів". Тому за ініціативою асоціації був знятий короткометражний фільм, який мав на меті показати абсурдність таких пояснень і викликати сумніви у глядачів, якщо вони чули колись щось подібне та в разі потреби звернулись до найближчого центру організації [15].

Національна федерація солідарності жінок Франції (FNSF), заснована в 1987 р., об'єднує 64 асоціації по всій країні, які щорічно допомагають близько 30 тис. жінок. Пріоритетними в її діяльності є такі 4 тематичні напрями, як здоров'я і насильство в сім'ї, молоді жінки-іммігранти, домашнє насильство в Парижі, домашнє насильство і соціальна ізоляція: притулки для жінок, які постраждали від насильства в сім'ї. Протягом останніх 15 років FNSF управляє національною гарячою лінією домашнього насильства "3919 / Violences Conjugales Info". Крім того, організація виступає за зміни в органах державної влади та політичних органах, закликаючи до проведення правової реформи; проводить кампанії з інформування громадськості, щоб змінити ставлення громадськості до насильства щодо жінок; здійснює дослідницький проєкт "FORE" на основі національної статистики, дзвінків на "гарячу лінію" та інших даних, отриманих членами мережі FNSF, ціллю якого є підвищення обізнаності місцевих громадських жіночих організацій, що працюють з жертвами насильства в сім'ї [11].

Хоч Швеція й має один з найвищих індексів гендерної рівності, проте випадки насильства щодо жінок і тут не рідкість. Організація притулків невідкладної допомоги для жінок, які зазнали насилля (ROKS), у країні з'явилась ще в 1984 р. Притулки, або служби (їх близько 100), – це окремі спільноти, які самостійно організують свою роботу, їх об'єднує лише спільна мета – захист жінок. Співробітники надають будь-яку допомогу – від звичайної поради до супроводу в поліцію, за потреби може надаватися так зване соціальне житло, де жінка може проживати деякий час. Важливо, що ROKS особливу увагу привертають насильству щодо дівчат-підлітків – 30 притулків працюють саме на цій платформі. Показово, що організація вкрай серйозно ставиться до питання конфіденційності, навіть на офіційному сайті є можливість приховати ваш візит на веб-сторінку [13].

Поза безпосередньою роботою з клієнтами ROKS проводить заходи з формування суспільної думки, впливу на уряд і засоби

масової інформації, займається освітньою та видавничою діяльністю (має власний журнал "Жіночий натиск"). Незважаючи на статус НУО, мережа є реферальним органом й управляє державними ресурсами для місцевих проектів і судових процесів, спрямованих на скорочення насильства за ознакою статі [13].

Третя загальноєвропейська жіноча організація – асоціація "Жінки в розвитку" ("Wide+"), створена 1985 р. під назвою Wide і реорганізована у 2012 р. Це мережа вчених, правозахисників, політиків з питань гендеру та фемінізму, активістів жіночих організацій, що займаються проблемами інтеграції комплексного гендерного підходу в економічну політику та практику. До її складу входять організації захисту прав жінок, неурядові організації розвитку, національні та регіональні мережі таких організацій, а також спеціалістів з гендерних питань, захисники прав жінок та активістів.

Члени об'єднання підкреслюють, що в той час як інші правозахисні організації зосереджені лише на внутрішній політиці ЄС, вони своїми головними завданнями визначають захист прав жінок на найвищому рівні, підвищення їх обізнаності в зовнішній політиці Європи, зокрема політики у сфері торгівлі та розвитку, а також створення її колективного бачення.

Ключовими цілями діяльності Wide+ є сприяння розширенню гендерної, соціальної, економічної та екологічної справедливості в процесі прийняття рішень ЄС та розвитку руху за гендерну рівність і права жінок на європейському рівні. Для їх досягнення організація тісно співпрацює з іншими неурядовими об'єднаннями, зокрема з Жіночим лобі, а також зі структурами Європейського Союзу та ООН.

Наразі організація намагається вирішити питання у сфері економіки піклування, економічної грамотності, конвенції CEDAW, жінок-біженців у Європі, справедливості торгівлі (наприклад, кампанії щодо боротьби проти трансатлантичної торгівлі та інвестиційного партнерства і Trans-Pacific партнерства). Оскільки для ЄС глобальними зовнішніми проблемами є міграція та торгівля, то "Жінки в розвитку" також взяли їх собі за основу, але з акцентом на рівності статей, і створили дві робочі групи: "Торгівля та гендер" і "Міграція та гендер" [7].

Проблема міграції в Європі стоїть сьогодні дуже гостро, особливо це відчувають на собі Франція та Німеччина. Значну частину іноземців становлять, безперечно, жінки, становище яких набагато гірше, ніж французенок чи німок, і тим паче, чоловіків. Відтак жіночі організації чималу увагу приділяють саме питанню рівності мігранток. Існує й велика кількість жіночих НУО, що займаються

вирішенням даної проблеми. Для прикладу наведемо "Дії й права жінок-іммігрантів та біженців" (Мережа ADFEM) у Франції та AGISRA у ФРН.

Мережа ADFEM була сформована у 2008 р. шляхом злиття двох незалежних груп зі спільною метою (боротьба за права жінок-біженців та іммігрантів і проти насильства щодо них) – GRAF (Жіноча група з надання притулку) і міжвідомчого комітету дій для боротьби з подвійним насильством. Нині до її складу входять ще 7 організацій.

Жінки у Франції все ще відчувають на собі гендерну нерівність, однак іммігрантки зазнають подвійних утисків: і як жінки, і як іноземці. Чинне законодавство країни є дискримінаційним у цій сфері, вважають члени ADFEM. Тому свою основну місію вони вбачають у його реформуванні. Задля досягнення мети організація активно співпрацює з державними органами, зі ЗМІ, обговорюючи з ними не лише претензії і вимоги, але й власні ідеї, бачення майбутнього іноземців у Франції [6].

AGISRA – це феміністський інформаційно-консультативний центр, створений у Кельні в 1993 р. в інтересах жінок-мігрантів, жінок-біженців, темношкірих жінок і всіх тих, хто постраждав від расизму. Більшість його членів мають власний досвід міграції, що посилює рішучість дій. Організація виступає проти таких форм дискримінації, як антисемітизм, ісламофобія, расизм і сексизм. Вона в першу чергу займається покращенням правового становища та досягненням соціальної рівності для жінок-мігрантів у країні. Зокрема, не без сприяння AGISRA були прийняті: Закон про захист від насильства, Закон про загальне рівне ставлення (Закон про боротьбу з дискримінацією), Закон про проституцію і правові норми, що стосуються торгівлі людьми. Одночасно вона надає допомогу жінкам-мігрантам – юридичну, соціальну, психологічну тощо [17].

У статті розглянута лише незначна частина тих жіночих НУО, що існують у країнах ЄС. Аналіз їх діяльності дозволяє стверджувати, що усі жіночі організації мають спільну мету, тісно співпрацюють одна з одною і утворюють досить монолітний феміністський рух. Роль цих організацій полягає в дослідженні, обґрунтуванні важливості гендерних проблем у суспільному житті європейців та пошуку шляхів їх подолання.

Література

1. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики / Т. О. Марценюк // МЦГД. – К., 2015. – 44 с.

2. Гендерна політика Фінляндії: історико-правовий аспект / О. В. Гриценко-Веселовська. // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 68. – С. 109–116.

3. Марценюк Т. О. Фемінізм "по-шведськи" чи роль жіночого руху в забезпеченні гендерної рівності у Швеції / Т. О. Марценюк // Гендерний журнал "Я", Гендерний інформаційно-аналітичний центр "Крона". Фемінізм та жіночий рух. – 2010. – № 4 (26). – С. 22–25.

4. Чем занимается немецкий женсовет? Интервью Хенни Энгельс [Електронний ресурс] / Deutsche Welle. – Режим доступу:

<http://www.dw.com/ru/чем-занимается-немецкий-женсовет/a-16652855>. – Назва з екрана.

5. Штылева М. В. Формирование политики гендерного равноправия в Европейском Союзе (1950–2010) / М. В. Штылева // Журнал исследований социальной политики. – Т. 11, № 1. – С. 87–102.

6. Офіційна веб-сторінка: Дії й права жінок-іммігрантів та біженців у Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://doubleviolence.free.fr/spip/spip.php?page=sommaire>. – Назва з екрана.

7. Офіційна веб-сторінка: Жінки в розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://wideplus.org/>. – Назва з екрана.

8. Офіційна веб-сторінка: Жінки проти насилля в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.wave-network.org/>. – Назва з екрана.

9. Офіційна веб-сторінка: Європейське жіноче лобі [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.womenlobby.org/?lang=en>. – Назва з екрана.

10. Офіційна веб-сторінка: Національна рада жінок Фінляндії [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.naisjarjestot.fi/naisjarjestojen-keskusliitto/historia/>. – Назва з екрана.

11. Офіційна веб-сторінка: Національна федерація солідарності жінок Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.solidaritefemmes.org/le-r%C3%A9seau-dassociations>. – Назва з екрана.

12. Офіційна веб-сторінка: Німецька жіноча рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.frauenrat.de/>. – Назва з екрана.

13. Офіційна веб-сторінка: Організація притулків невідкладної допомоги для жінок, які зазнали насилля [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.roks.se/kontakta-en-jour/vad-ar-en-kvinnojour>. – Назва з екрана.

14. Офіційна веб-сторінка: Союз жіночих організацій Фінляндії [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.naisunioni.fi/>. – Назва з екрана.

15. Офіційна веб-сторінка: Федеральна асоціація жіночих консультаційних центрів та служб допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.frauen-gegen-gewalt.de/home.html>. – Назва з екрана.

Офіційна веб-сторінка: Шведське жіноче лобі [Електронний ресурс].

– Режим доступу:

<http://sverigeskvinnolobby.se/en/about/about-the-organization/>. – Назва з екрана.

16. Офіційна веб-сторінка: AGISRA [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.agisra.de/index.php?de_home. – Назва з екрана.

17. Статут організації "Жінки проти насилля в Європі" [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://www.wave-network.org/images/PDFs/WAVE_Statutes_English.pdf. – Назва з екрана.